

https://brstu.ru/docs/faculties/fmp/portfolio/kaverzina/KR2017_2.pdf

3. Крутова, Н.В. (2002). Формирование у старшеклассников отношения к толерантности как социально значимой ценности в обучении гуманитарным дисциплинам. (Дисс. канд. пед. Наук). Волгоград. (Krutova, N.V. (2002). Formation of high school students' attitude to tolerance as a socially significant value in teaching humanitarian disciplines. (HhD thesis). Volgograd).
4. Лекторский, В.А. (2011). Толерантность как философская проблема. Образовательная политика. 2: 50 – 53. (Lektorskij, V.A. (2011). Tolerance as a philosophical problem. Educational policy. 2, 50 – 53).
5. Михеева, Т.Б. (2011). Профессиональная толерантность учителя (на примере деятельности учителя русского языка полиэтнической школы). Гуманитарный вектор. 1(25), 42-45. (Mikheeva, T.B. (2011). Vocational tolerance of a teacher (Russian language teacher in poly-ethnic school). Humanitarian vector. 1 (25), 42-45.

УДК 688.723(09)

М. Бідочко,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
М. Bidochko,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

МАРІОНЕТКА – ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ ТА КЕРУВАННЯ ЛЯЛЬКОЮ

PUPPET - HISTORY AND MODERNITY, FEATURES OF STRUCTURE AND DOLL CONTROL

Анотація. В статті розглядаються загальні відомості про ляльку маріонетку з метою вказання важливості її застосування у вихованні в дітей емоційного інтелекту, а також моральних і духовних чеснот. Вказані особливості будови та керування лялькою, а також висвітлено аспекти, які вказують на вартість театральної діяльності в нашому житті з метою піднесення людської життєдіяльності до вищих цінностей.

Abstract. The article considers general information about the puppet doll in order to indicate the importance of its use in the education of children's emotional intelligence, as well as moral and spiritual virtues. The peculiarities of the structure and management of the puppet are indicated, as well as the aspects that indicate the value of theatrical activity in our lives in order to elevate human life to higher values.

Ключові слова: маріонетка, театр, цінності, іграшка, вистава.

Key words: puppet, theater, values, toy, play.

Сучасна освіта у світі та в Україні проходить трансформацію з освіти яка орієнтувалася на суспільний статус і достаток на освіту, яка ґрунтується на цінностях. Сутність ціннісного підходу до системи освіти полягає не на вмінні щось робити, а на тому ким бути, перехід з «мати» до «бути», бути чесним, добрим, милосердним, працьовитим. Західні педагоги говорять, що вони не вчать фізики, математики, але цією фізикою, математикою ... вчать чогось більшого. Тим чимсь є цінності, чесноти, та свята і чиста любов до Бога і ближнього описана в Святому Писанні. Найпершою цінністю нашого українського народу є Господь Бог і весь Його Закон. Як говорив Лесь Курбас: «коли ми принижуюмо наші вимоги до того, що ми можемо в наших обставинах, то це не дасть ніякого прогресу»[14], саме цінності мають силу підняти людину, направити на правильний світлий шлях.

У педагогіці використовуються різні засоби впливу на дітей з метою виховання. «Розум людський ніколи не винаходив нічого шляхетнішого за театральні дійства як для вдосконалення, так і для очищення людської натури» – говорив Вольтер [15]. Ляльки – маріонетки не новизна, але й не популярність в нашому захопленому стрімким розвитком комп'ютерних технологій світі. Розглянемо у цій статті театр ляльок – маріонеток як засіб позитивного впливу на виховання дітей.

Мета статті – висвітлити сутність існування ляльок – маріонеток в історії їхнього походження та особливостях керування ними. Згідно з метою завдання статті такі:

- показати історію походження театру ляльок – маріонеток в світі та в Україні;
- визначити особливості будови, керування лялькою, її позитивний вплив на глядачів, зокрема - дітей.

Лялька-маріонетка має одну дуже важливу особливість, яка відрізняє її від інших іграшок. Назва походить з італійської мови *marionette*, яке утворене від пестливої форми *Marion* до імені *María* – назва малих фігур Пресвятої Діви Марії в середньовічній ляльковій містерії: в театрі це лялька, яку приводить у рух за допомогою ниток, шнурів актор-ляльковод, схований від глядача. Інша назва такої ляльки – фантоші, від італійського слова *fantoccio* – лялька, опудало [4].

Маріонетка – це саме театральна іграшка, яка кілька тисячоліть прожила на сцені. Найбільш досвідчені майстри з виготовлення маріонеток були в Італії, тому саме Італія є родоначальником маріонеток, тут же і з'явилося сама назва «маріонетка». У Венеції існував звичай, коли одночасно декількох дівчат видавали заміж. 12 дівчат в один і той же час виходили зі своїх будинків в білих сукнях і йшли до церкви, там їх вже чекали женихи. Такий захід мало загальноміське значення і було публічним. Так, сім'я кожної дівчини намагалася похвалитися своїм достатком, прикрашаючи свою наречену золотими прикрасами.

В один з таких свят в 944 році, чарівних наречених викрали пірати і відвезли їх на своїх кораблях. Кинулися в погоню женихи, наздогнали ворогів, помстилися за грабіж і зганьблену честь дівчат. Після цього випадку, в Венеції виникло свято Марії (цілком можливо, саме так звали одну з дівчат). Згодом, проведення цього свята стало збитковим для влади міста і було вирішено виготовити 12 великих ляльок. І усталений ритуал був дотриманий і міська казна не страждала - святкові наряди ляльок не змінювалися з року в рік. Ляльки-нареченої були трохи більше росту людини, їх стали називати великими Маріями або Маріон. Розважливі ремісники для жителів міста виготовляли міні-копії наречених, тому і називатися маленькі Марії стали маріонетками. Назва ця поширилося на весь світ [13].

До сьогодні в Індії у штаті Раджахстан існує особлива каста лялькарів, яка нараховує близько тисячі артистів. За допомогою лише трьох ниток та спеціальної «спіднички» глиняні ляльки оживають у їхніх руках. Коли майбутній ляльковод отримує від батька у спадок ляльку, то одягає поверх старої нову «спідничку». Так твориться історія кожного роду, яку можна прочитати за «спідничками» [2; 3].

Енциклопедія сучасної України свідчить про те що історія театру ляльок починається ще з часів палеоліту. Історії відомі театралізовані сакральні дійства в Давньому Єгипті з участю велетенських рухомих ляльок. З праць античних мислителів відомо про театр ляльок в їхні часи. Є припущення що в Стародавню Грецію і Рим він прийшов з Індії та Китаю. Театр ляльок особливо почав розвиватися в епоху Ренесансу, тоді в різних країнах Європи почали з'являтися театри ляльок, які мали пересувний вуличний характер на релігійну тематику.

Лялькарі багато подорожували. Свій небагатий статок вони несли за плечима, щоб показувати сценки зі своїми ляльками у селах, містах і містечках. Незабаром в багатьох країнах вже були свої всенародні улюбленці: Полішинель та Гіньоль у Франції, Каспер в Австрії, у Росії – всім нам добре знайомий з дитинства, одягнений у червону сорочку, полотняні штанці та загострений ковпачок з пензликом – Петрушка, герой лялькових балаганів і народний улюбленець [2; 8].

Звичай «ходіння з куклами» відомий у слов'янських народів з 1573 року. І. Франко, М. Возняк у своїх роботах зазначають, що вертепне мистецтво з'явилося на Україні наприкінці XVI ст. «Той ляльковий театр, занесений також до нас із Заходу, з Польщі, а може і з Чехії, зберігся між русько-українським людом аж до нашого часу, майже до наших днів», - зазначається в книзі [6].

Перший професійний театр ляльок в Україні заснував 1921 р. у Чернігові В. Швембергер. Театр ляльок у Києві з'явився 1927 р. В 1-й пол. 20 ст. створено багато театрів ляльок в Україні. Однак їхня поява мала політичну спрямованість – щоб стати засобом зміцнення і поширення ідеології, яка панувала в той час. Таких театрів було багато на території СРСР, але мистецька самобутність на лялькових сценах України була відсутня.

Важливою подією в становленні театру ляльок України на той час було виникнення Харківського театру маріонеток скульптора П. Джунковського. Вистави цього театру були вільними від пропаганди панівної ідеології, вони пропагували винятково мистецькі цінності. Завдяки потужним імпульсам вільності і свободи з Європи та Санкт-Петербурзької школи лялькарів від 1970 років український театр починає істотно змінюватися і набувати рис креативності. Поряд з появою нових форм відбувається відновлення старих – з ініціативи О. Щеглова в Харківському державному академічному театрі ляльок ім. В. Афанасєва відроджено український вертеп.

Лялькові вистави цього театру сповідували винятково мистецькі цінності і відмовлялися бути інструментом державної пропаганди. Характер українського театру ляльок починає істотно змінюватися і набуває рис креативності від 1970-х рр. після потужних імпульсів з Європи та Санкт-Петербурзької школи лялькарів. Разом із приходом нових форм відбувається звернення й до старовинних. Наприклад, з ініціативи О. Щеглова в Харківському державному академічному театрі ляльок ім. В. Афанасєва відроджено український вертеп.

Сьогодні в Україні в усіх обласних центрах є державні театри ляльок. Профільні навчальні заклади готують відповідних спеціалістів. Однак безпосередньо в галузі лялькового театрального мистецтва спеціалізуються лише дві кафедри: «акторської майстерності та режисури театру анімації» (Харківський національний університет мистецтв ім. І. Котляревського) та «акторської майстерності та режисури театру ляльок» (Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого).

UNIMA – це Міжнародна асоціація театру ляльок, яка займається питаннями розвитку й координації діяльності театрів ляльок у світі від 1929 р. вона входить до структури ЮНЕСКО. Всесвітні конгреси UNIMA відбуваються раз на чотири роки. Представництвом цієї асоціації в Україні є Український національний центр UNIMA-УКРАЇНА (від 1958 р). Фестивалі це важливе явище ляльково-театрального мистецтва. Найвідоміший міжнародний фестиваль – Всесвітній фестиваль лялькових театрів (проводять від 1957 р. під егідою Міжнародної асоціації театру ляльок у м. Шарлевіль-Мезьєр, Франція).

Відомі українські фестивалі театрів ляльок міжнародного значення – «Різдвяна містерія», «Інтерлялька», «Подільська лялька», «Дивень», «Мереживо казкове», «Лялькова веселка», «Золотий Телесик». Найвідоміші сучасні творчі тандеми «режисер-художник» в Україні: С. Брижань–М. Ніколаєв, О. Дмитрієва–Н. Денисова, Я. Грушецький – К. Чепурна. Саме їх роботи останнім часом успішно представляють українське лялькове мистецтво за кордоном, зокрема в Польщі, Австрії, Росії, Китаї, Тунісі [9].

Розглянемо будову і спосіб керування маріонеткою. Лялька-маріонетка — це система ляльок, у якій ними рухають за допомогою ниток, що кріпляться до тулуба, голови, кінцівок та суглобів ляльки і чіпляються іншими кінцями до ваги. Опанування законів ведення ляльки-маріонетки відбувається з урахуванням специфічних властивостей, притаманних винятково цій системі. Оскільки маріонетка — єдина лялька з відсутністю так званої сили штовхання, описаної М. Корольовим у книзі «Мистецтво театру ляльок» [1], та наявністю тягучої сили, інерція пересування та побудова імпульсів, необхідних для органічного руху ляльки, є доволі стриманою. Зважаючи на вищезазначені особливості, зовнішня динаміка пересування значно уповільнена, порівняно з іншими системами.

Маріонетка є єдиним прикладом, коли зовнішній пасивний темпоритм стимулює активне емоційне зростання. Уповільнений легкий рух маленької людини, що ніби існує поза часом, непідвладний силі земного тяжіння, але водночас підкорюється волі невидимого творця, ототожнюючи таким чином владу невропаста над лялькою із залежністю людини від власної долі, створює філософський символ.

Незважаючи на зворушливу образність маріонетки, її жанрова спрямованість різноманітна. Щодо додаткових виражальних засобів, слід згадати про використання як допоміжних важелів керування так званих штоків. Цей елемент додається з метою надання ляльці більшої жвавості та рухливості, адже твердий шток запобігає небажаному хитанню та надає сили штовханню.

Уміння, які повинен мати лялькар для керування маріонеткою, такі:

- створення образу на постійному контрасті зовнішнього та внутрішнього темпоритмів;

- пристосування до стриманих імпульсів та інерційних рухів для загальної уповільненості зовнішньої динаміки.

Але, саме актору, його вмінню і таланту, його здатності «оживити» ляльку належить головна роль. Без актора лялька – тільки предмет, тільки іграшка і не більше. Вона може бути гарною на вітрині виставки та виявитися безпорадною і жалюгідною в руках погано підготовленого актора. «Дійсно професійний актор з усіма притаманними йому властивостями – талантом, темпераментом, вмінням вірити у правду неймовірного – тільки він дає ляльці душу, і тоді лялька стає всемогутньою» – таку оцінку ролі актора надав С. Образцов [5].

Ляльки маріонеткового театру робляться з дерева з рухомими кінцівками, до яких прив'язані нитки, що сходяться в особливому коромислі так званої ваги. Вага складається з стрижня, рухомого коромисла, прикріпленого до стрижня на осі в певній точці, і нерухомої планки. Коливання коромисла натягують нитки, прикріплені до країв коромисла - на ляльці вони відповідають колінним ниткам. Піднімання однієї із сторін коромисла відповідає підйманню ноги ляльки. Основними нитками є також скроневі, спинна, ручні. Ці нитки в змозі приводити ляльку тільки в саму елементарну рухливість. Вона може ходити, ставати на коліно, піднімати ту чи іншу руку, повертати голову, нахилитися. Якщо ж ляльці потрібно зробити який-небудь спеціальний рух, то для кожного такого руху необхідно підв'язати спеціальні нитки. Їх може бути до двадцяти і навіть більше.

Лялькар повинен пам'ятати, про такі важливі моменти в керуванні лялькою: точність рухів, визначеність і згідність з ритмом читаного тексту, а також схематичність, образність і відсутність копіювання рухів живих тварин, а лише синтезування їх. Потрібно так управляти іграшкою щоб рухливість ляльки чергувалася зі спокійним її станом; ці рухи мають бути і скупими і гранично насиченими, важливо слідкувати щоб одночасно не рухалися всі частин тіла ляльки, кінцівки мають постійно триматись підлоги, завдяки тому, що лялькар має володіти почуттям «глибини». Маріонетка повинна бути ретельно вивірена в технічному відношенні і вивчена з боку виразних можливостей, які притаманні саме цій ляльці [11].

Маріонетки видно глядачеві на весь свій зріст. Вони можуть не тільки ходити по підлозі, але і підніматися по сходах, підніматися на трапецію, - словом, робити майже все, що робить людина. Тільки рухи їх будуть більш рвучкими, незграбними, більш умовними, не зовсім такими, як у живих істот.

Не потрібно щоб глядач прийняв ляльку за людину або тварину, лише щоб під час вистави він повірив, що лялька ожила і діє сама, точно так же, як діти вірять під час своїх ігор в те, що іграшки можуть розмовляти і розуміти один одного. Для того щоб домогтися таких результатів, треба не тільки знати, як влаштована маріонетка, а й навчитися добре керувати нею. «Життя маріонетки знаходиться в руках виробника ляльок. У кожній маріонетки є душа. Вам просто потрібно це відкрити. Душа всередині, мабуть, така ж, як і у людей. Ви ніколи не зможете змусити її жити так, як вам подобається, якщо не навчитися глибоко керувати її душею, незалежно від того, де вона знаходиться. Душа або центр ваги ...» – говорив Лучан Дан Теодорович у книзі Матей Брунул [12].

Отже, на рисунку 1 показана лялька-маріонетка. Зробити маріонетку найкраще з дерева (липи), однак в домашніх умовах можна використати будь – який інший матеріал: нитки, папір, пап'є-маше та ін. Зчленування треба скріпити дротом або шматочками сириці, - вони повинні бути дуже рухливі і добре пригнані.

Маріонетка прив'язана нитками або дротом до так-званої ваги, яка своєю формою схожа до вішалки (рис.2).

Якщо коливати коромисло ваги, то поперемінно будуть підніматися і опускатися його кінці, а прив'язані до них нитки натягаться. А так як нижні кінці цих ниток прикріплені до колін ніг ляльки, то лялька буде поперемінно піднімати і опускати ноги.

Нитками, прикріпленими до скронь ляльки, керують її головою, ручними - руками. Нитка, прикріплена до спини ляльки, при нахилі ваги вперед схилить торс ляльки, і лялька поклониться. Шпори нитки, якщо потягнути одну з них, зігнуть ногу ляльки в коліні тому, і, якщо при цьому трошки опустити вагу, лялька встане на одне коліно.

З цих прикладів видно, як багато різноманітних рухів може зробити лялька-маріонетка. Ляльковод тримає в одній руці вагу, в іншій перебирає прикріплені до неї нитки і, як музикант на інструменті, грає лялькою.

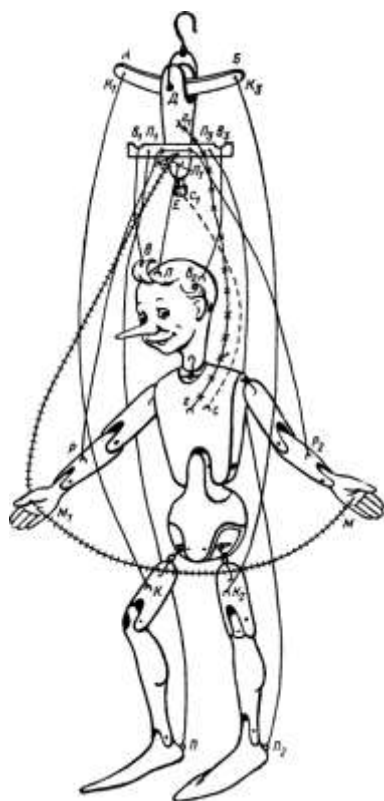

Рисунок 1

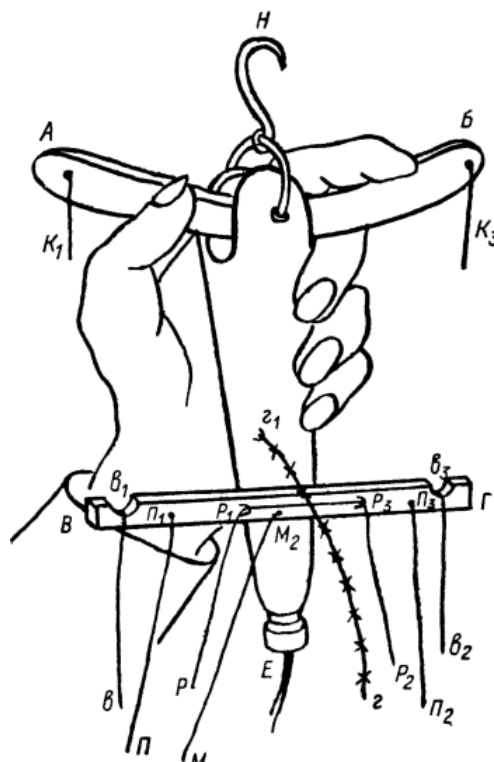

Рисунок 2

Звичайно, треба дуже багато тренуватися, перш ніж навчитися добре керувати маріонеткою. Досить трошки опустити вагу, і лялька буде безпорадно борстися на зігнутих ногах, а якщо перестаратися і занадто високо підняти вагу, - лялька повисне в повітрі. Як при грі на інструменті треба добре знати, яку послабити або натягнути струну і з якою силою вдарити по ній смичком, щоб вийшов вірний і потрібної сили звук, так і при управлінні лялькою-маріонеткою потрібно знати, за яку нитку і як сильно потрібно потягнути, щоб лялька зробила потрібний і правильний рух.

Коли лялька рухається правильно, глядач забуває, що лялька підвішена на нитках, хоча і бачить їх. Але досить одного неправильного руху – і лялька вже виглядає на сцені безглуздо. Глядач згадує, що вона в руках ляльководу, і перестає стежити за її грою.

Розглянемо контакт дитини з лялькою – функції та цінності.

Театр ляльок виконує різні функції. Перш за все, він «вчить, розвиває та розважає». Його когнітивні, естетичні, комунікативні, освітні, емоційні та інтегративні функції тут можна згадати за аналогією. Також варто наголосити на його компенсаторному, терапевтичному та діагностичному значенні. Контакт з лялькою в театральній формі може певною мірою винагородити дитину перемінивши повсякденну реальність, іноді дуже сіру та складну. Таким чином, це дозволяє йому бути перенесеним у світ, який є красивішим, кращим і, що важливо, - там можливо все.

Лялька сама не лікує, а допомагає виявити, назвати, а отже діагностувати проблему або пом'якшити її наслідки. Дитині легше відкритися, лялька, яка віддаляє відстань, дає відчуття захищеності і дозволяє зрозуміти емоції. Вона також стає партнером на рівні дитини. Вона часто є єдиним суб'єктом, якому дитина або дорослий може з повною легкістю довірити свої проблеми. Магія театру діє так що актор і глядач переживають разом, вони відчувають і думають однаково. Завдяки цьому дитина вчиться співпереживання, яке неможливо переоцінити [7].

Театр ляльок – це художній театр, пошуковий, неспокійний, відкриває постійно нові засоби і форми виразу, іноді агресивні, іноді поетичні, завжди гарячі, зворушливі справи, важливі сьогодні чи завжди.

Сучасний театр ляльок вже не є народним мистецтвом, але це, «тотальний театр, оскільки він поєднує різні форми: літературу, музику, драму, пластику та танцювальне мистецтво» [8]. Сучасний театр ляльок для дітей також враховує ІТ-розвиток дітей, впроваджуючи нові техніки, пов'язані, зокрема, з Інтернетом.

Гра з маріонетками сприяє розвитку у дітей мовлення, мислення, розуміння навколишнього світу, допитливості дітей, збільшують їх словниковий запас, тренують пам'ять і увагу. А також вчать самостійності в прийнятті рішень, вмінню спілкуватися, знаходити компроміс і оцінювати свої і чужі вчинки. Сьогодні попитом користуються рукодільні ляльки, створені майстринями. Кожна така маріонетка індивідуальна і не має аналогів, несе в собі добро і теплоту, оскільки зроблена з душею і любов'ю.[13]

Значення лялькового театру у вихованні дітей дуже велике. Актори на сцені театру – ті самі педагоги, хоч казкові – говорить Директор Полтавського академічного обласного театру ляльок Ірина Олександрівна Чернікова. Дуже важливо: від того, що ми заложимо дитині на ранніх етапах розвитку, так і далі вона буде жити. Якщо полюбить театр з дитинства, то і в дорослому житті буде ходити до театру. Хлопчик, якщо приходить до театру і бачить оці перші відчуття, почуття, він ніколи не образить жінку, він не підніме руку на жінку. Це – дуже важливо. Те, що ми закладаємо дитині, потім вона так і формує свою сім'ю і потім вона дитину свою приведе до театру. Дуже велика виховна робота [9].

Отже, можна зробити висновок, що мистецтво театру має велике значення в житті людей. Людина створена на образ Божий, а Бог є Творцем, і людина будучи подібною до Нього творить в театрі різні образи, сцени, які хоч нереальні але показують ту повноту життя до якої людина тягнеться, а яку понизив і очорнив первородний гріх. Людина на сцені знімає маску – може бути собою, а це велике мистецтво. «Мистецтво, особливо театр, мусить повернутися до своєї первісної форми – форми релігійного акту. Воно... в суті своїй – акт релігійний. Воно – могутній засіб перетворення грубого в тонке, підйому у вищі сфери, перетворення матерії. Тоді дійсно театр – храм, і мусить бути чистим і тихим, хоч і всякі молитви будуть у ньому» – говорив Лесь Курбас [14]. Отже, ми побачили що засоби виховання мають вартість тоді коли служать прищеплюванню дітям правильної сукупності цінностей, які формують людяність, відкритість на ближнього, любов і гармонію в стосунках.

Література

1. Бучма О.С. Особливості створення сценічного образу з театральними ляльками різних систем. *Культура України*. Випуск 41, Харків : ХДАК, 2013. С. 190 - 199.
2. Барановська І.Г. Театр ляльок в початковій школі: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2015. 170с.
3. Деркач О.О. У гості до Мельпомени. Навчальний посібник. Частина II. Вінниця. ВДПУ, 2010. 112 с.
4. Ізборник (історія, мовознавство, літературознавство) – там Етимологічний словник української мови: В 7 т. АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1982 Т. 3.
5. Ляльки на естраді. Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I-II рівнів акредитації.- Київ: «Фірма» ІНКООС», 2006. 40 ст. с. 3-4.
6. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Іван Франко; Том 41 : Літературно-критичні праці (1890—1910). Редактор тому П.Й. Колесник. Київ: Наукова думка, 1984. 682с.
7. M. S z c z e p a ń s k a: Edukacja kulturalna dziecka w wieku wczesnoszkolnym. Kraków 2000, s. 2. Słowa w przekładzie I. Szuch-Wyszomirskiej (Lato Muminków).
8. Magdalena Micherda Scena Lalek "Bajka" w Czeskim Cieszyńcu jako znaczący ośrodek upowszechniania kultury Wartości w muzyce 6, 2014. 318-330 s. 325.
9. Інтернет-видання Полтавщина. URL: <https://poltava.to>
10. Енциклопедія сучасної України. URL: <http://esu.com>
11. Studwood. Ru. URL: <https://studwood>
12. Lubimy czytac. Pl. URL: <https://lubimyczytac.pl/cytaty/250893/ksiazka/matei-brunul>
13. Игрушка – поиск. URL: <https://www.i-igrushki.ru/igrushkapedia/kukly-marionetki.html>
14. Протеатр. URL: <https://newsproteatr.blogspot.com>
15. Центральний державний архів зарубіжної україніки. URL: <https://tsdazu.archives.gov.ua>